

Kritiek op Barth's spreken over de sexen is niet nieuw. Al in de dertiger jaren schreef Herriëtte Visser 't Hooft een brief aan Barth waarin ze zijn eenzijdige mannelijke benadering aanklaagt:

'(De vrouw) verwijt men haar gebrek aan objectiviteit. Maar wat is objectiviteit? Zou dat uiteindelijk geen mannelijke subjectiviteit kunnen zijn, die zichzelf heilig en on-aantastbaar verklaart op een manier die wil voorkomen dat God daar doorheen kan breken? Men wil objectief denken, objectief waarnemen en zelfs objectief geloven! En waarin? In de objectieve Geest, wel te verstaan.' (2)

Van Barth heeft zij op deze brief nooit een antwoord gekregen voor zover wij weten, maar voor veel vrouwen heeft zij een aanzet gegeven om niet alles heilig te noemen wat haar door mannen als onomstotelijke waarheid wordt gepresenteerd.

Lag het accent bij Visser 't Hooft voornamelijk op de aanklacht tegen het onrecht dat vrouwen werd aangedaan, recentelijk verschenen een aantal kritische besprekingen die meer analytisch van aard zijn. Auteurs die in het kader van dit artikel interessant zijn: J. van Ark en R. Rotscheid, R. Reeling Brouwer en tenslotte J. Arnold Romero (3). De artikelen verschillen onderling van aanpak en waardering: er is een steeds grotere distantie merkbaar die ook een steeds verdergaand omwoelen van de Kirchliche Dogmatiek met zich meebrengt. Om een globale indruk te krijgen lopen we de drie teksten kort langs.

In de val

Rotscheid en Van Ark vergelijken in haar doctoraalscriptie de feministische theologie, zoals geformuleerd door Catharina Halkes en Mary Daly, met gedeelten uit Barth's dogmatiek. De feministische theologie komt er niet zo best van af. Bij Daly en Halkes treffen zij een aantal idealistisch-filosofische grondbegrippen aan hen die

Karl Barth en de vrouw

Grietje van Ginneken
medewerkster vrouwenstudies aan de theologische
faculteit van de Universiteit van Amsterdam

Het artikel van Grietje van Ginneken: Karl Barth vanuit feministisch perspectief is het derde artikel in een reeks die *Woord & Dienst* wijdt aan de theologie van Karl Barth, wiens geboortedag, honderd jaar geleden, dit jaar wordt herdacht. De twee voorgaande artikelen waren 'Karl Barth en de theologie in Nederland' van de hand van prof. dr. A.J. Rosker (*W & D* nr. 8, 19 april 1986) en van C.J. Dippel: 'Wat heb ik aan Karl Barth te danken' (*W & D* nr. 9, 3 mei 1986).

In de komende weken hopen we deze serie voort te zetten met artikelen van dr. K. Blei, prof. dr. H.J. Adriaanse, ir. R. Glazener en ds. J.H. Sanderse.

huiverig maakt. Van kritiek op de burgerlijke subject-opvatting, zoals expliciet geformuleerd in de marxistische ideologiekritiek, klinkt huns inziens in deze feministische theologie te weinig door. Bij Barth vinden zij in elk geval een theologieconcept dat, ondanks alle beperkingen die ook zij

Karl Barth in 1939

signaleren wanneer hij spreekt over man en vrouw, strijdbaar kan blijven in een burgerlijke maatschappij.

Reeling Brouwer stelt de sextentengestellingen zoals hij die bij Barth aantreft centraal en komt tot de conclusie dat Barth op dit punt zelf in de val trapt van de door hem zelf zo fel bestreden 'natuurlijke theologie'. Hij behandelt de verhouding tussen man en vrouw immer als een gelijkenis die in de schepping verankerd ligt. En dit natuurlijk verschil moet volgens Barth beschouwd worden als een verwijzing naar het verbond tussen de Messias als bruidegom en de gemeente als bruid. Een eeuwigheidskwestie dus die in de scheppingsordinantie is vastgelegd en zo zal (moeten) blijven.

Reeling Brouwer stelt een interne schoonmaak voor. Zijns inziens moeten de hoofdstukken over man en vrouw uit de leer van de schepping verhuizen naar de leer der voleinding. De verschillen tussen de sexen en de organisatie van de sextentengestellingen komen daarmee in het teken van hun opheffing te staan.

Romero sluit aan bij een feministische religiekritiek van Noordamerikaanse theologen. De eerste kritiek die Barth, maar zeker niet alleen hem, treft, is de universele presentie waarmee zijn theologie gepresenteerd wordt. Terwijl het hier over niets minder dan 'bevrijdingspraxis' zou gaan, wordt het feit dat meer dan de helft van de mensheid niet aan het Woord mag komen buiten beschouwing gelaten. Dat vrouwen zich een eigen oordeel over bijbelse verhalen mogen vormen – dat niet altijd zo positief zal uitvallen als de barthiaanse theologen ons presenteren – wordt niet ontkend maar komt domweg niet ter sprake.

'Logisch' gevolg is dan ook dat in Barth's dogmatiek de man in het 'centrum' staat met de vrouw als zijn 'tegenover'. Een 'tegenover' dat weliswaar bedoeld is als kritische grens aan zijn mannelijke machtsontplooiing; dat neemt niet weg dat hij vaststaat en daarmee ook haar plaats be-

jezelf kan heel heilzaam zijn: Ook voor de dichter heeft de psalm niet in de situatie 'gepast'. Het zijn 'dwarse liederen', die niettemin bevrijdend kunnen werken.

Herdenking en Actualiteit

Ds. Huting (voorzitter van de hervormde synode) herdacht dinsdagmorgen – ook dat kan nog gemeld worden – de predikanten die in 1985/86 overleden zijn onder andere ds. C. Blomaard, de secretaris van de Bond van predikanten, die zo plotseling

heenging. Daarna roerde hij nog enkele 'lopende zaken' aan waarmee de synode zich bezig houdt. Via de pers weten wij het meeste al: Zuid-Afrika, contact met 'Rome', regeling geschiktheid voor het predikantschap en de grenzen van de gemeente. Ds. Huting sprak kort maar krachtig. Helaas moest ik de vergadering vlak vóór de afsluiting verlaten. Zonder twijfel sprak de korte middag-viering onder leiding van prof. Boendermaker aan. Het is gemakkelijk dat het Johannescentrum een kerk-

ruimte heeft. Gelukkig had ik op maandagavond laat nog – via een goede kennis – een blik kunnen werpen in de vernieuwde Utrechtse Domkerk. De moeite van een bezoek meer dan waard! Iets voor de zomervakantie! Voor ik het vergeet: de boekentafel van het Boekencentrum, in de vergaderruimte opgesteld, heeft vele dominees terecht armer gemaakt. Citeerde prof. Deurlou niet het bekende woord: 'Wie niet studeert is niet bekeerd'?

► paalt. Een inperking die niet meer dan een schijn van ruimte biedt.

Op zijn kop?

Romero stelt verder de vraag of Barths visie op man en vrouw alleen maar een blinde vlek is, die met behulp van een minder of meer grondige rectificatie 'op te lossen' zou zijn of dat er meer in het geding is. Met andere woorden: is een schoonmaaktbeurt voldoende of moet het hele huis op zijn kop?

Om dit te kunnen beoordelen analyseert zij een aantal thema's die centraal staan in Barths dogmatiek vanuit de vraag of zijn visies blokkades of juist stimulansen zijn voor een bevrijdingstheologie van vrouwen.

Op basis van haar studie volgen hieronder een aantal reflecties. Allereerst: zij beklemtoont dat wij zeer respectvol staan tegenover Barths anti-burgerlijke, om niet te zeggen anti-fascistische, inzet van theologiseren. We willen dan ook niet meegenomen worden in een tendens die kritiek op Barth automatisch gelijkschakelt met burgerlijk denken. Sterker nog. We hebben er niet alleen respect voor, maar we zouden het alleen maar toejuichen wanneer mannen zich nu eindelijk eens iets zouden aantrekken van Barths kritiek op de 'zichzelf-Godwanende-burger'.

De thema's die Romero bestudeerd heeft, hebben wij verdicht tot de begrippen: zonde, vrijheid en gehoorzaamheid. Niet alleen man en vrouw staan in een relatie die Barth uitdrukt in termen van 'A' en 'B'; de man in 'Vor-' en 'Überordnung' en de vrouw in 'Nach-' en 'Unterordnung', ook in de relatie tussen God en mens is ongelijkheid norm. Het begrip 'zonde' komt hierdoor dicht in de buurt van een gelijkschakeling van 'hubris', 'hoogmoed'. Een term die door Barth veelvuldig gebruikt wordt. De mens is geroepen in *vrijheid te gehoorzamen*; doet hij dit niet dan is dat een vorm van *zondige hoogmoed*. Impliceert dit niet dat Daly's kernachtige uitspraak: 'If God is male, the male is God' (4) op deze manier dogmatisch gefundeerd wordt? Als de ongelijkheid tussen man en vrouw in de schepping (en dus in eeuwigheid) is vastgelegd, dan moet elke poging om deze orde te doorbreken gediskwalificeerd worden als hoogmoed. (5) Elk streven naar opheffing of overschrijding van patriarchale dominantie – of het nu gaat om androgynie (6) of om vrouw-vrouw relaties (7) – wordt in Barth' betoog gekoppeld aan de notie 'zonde'.

Weigering van verantwoordelijkheid

Niet alleen wij, ook Barth zelf heeft kennelijk problemen met deze termen gehad. Uitdrukkelijk probeert hij de indruk weg te nemen dat hij dociele 'invoeging', 'verootmoediging' of 'deemoed' bedoelt: 'Waar God gebiedt – de God die als Schepper de mens bepaalt en als Heer in Jezus Christus diens genadige Vader is – en waar de mens in al zijn beperktheid naar God, en wel in Jezus Christus deze

God, hoort en aan Hem gehoorzaam wordt, daar gaat het bij de mens die in zijn beperktheid onvermijdelijk in onderschikking, nederigheid, onderdanigheid en ootmoed staat, uiteindelijk en op beslissende wijze om zijn verheffing, oprichting, beemoediging, ja *verhoging*. Dan wordt hij *door de wet* – en dat is 'de wet van de Geest en van het leven' en niet der zonde en des doods (Rom. 8:22) die hij hier te horen krijgt en waaraan hij gehoorzaam wordt – tot de vrijheid geroepen en niet onder een wet gesteld. Alle schijn van oneer – want het kan alleen maar schijn zijn! – die aan de begrippen 'gebod' en 'gehoorzaamheid' nog kan kleven, moet dan verdwijnen.' (8)

Maar, vragen wij ons af, strookt de intentie om bovenstaande begrippen van valse schijn en oneer te ontdoen met de onderdrukking waarin vrouwen zich bevinden en waaraan ook iemand als Barth een legitimatie verleent? Wij vragen ons zelfs af of begrippen als 'gehoorzaamheid' en 'deemoed' voor vrouwen niet op de eerste plaats ondeugden zijn: zonden tegen vrijwording.

In dit licht bezien is het opvallend dat Barth naast de zonde van hoogmoed ook de zonde van traagheid noemt. Hij doelt daarmee op de zonde van de mens die niet aan zijn bestemming toekomt. Judith Plaskow wijst op een soortgelijke notie bij Paul Tillich die het heeft over de zonde van 'uncreative weakness', dat wil zeggen de weigering om je eigen verantwoordelijkheid te nemen. (9) Is deze keerzijde van de medaille niet veeleer van toepassing op (de positie van veel) vrouwen? En zouden Barth en Tillich zich dan toch meer bewust zijn geweest dan wij dachten dat krachteloosheid een ondeugd kan zijn van mensen die niet eens de macht hebben om zich te bezondigen aan 'hoogmoed'? Plaskow waarschuwt ons voor een al te groot optimisme: zo merkt zij op dat bij Tillich de 'zwakheid' in de schaduw blijft van de veel zwaardere zonde van 'zelfverheffing'. Vrouwen die 'deelmoedig' op haar 'untergeordnete' plaats blijven wordt zodoende inderdaad minder schuld aangerekend; vrouwen echter die rebelleren tegen deze tweederangs-positie raken gevangen in een vicieuze cirkel: zodra zij opstaan uit haar zondige oncreatieve traagheid, krijgen ze al snel te horen dat ze zich schuldig maken aan hoogmoed. Al met al: het is niet goed of het deugd niet.

Om uit een dergelijke opgelegde vicieuze cirkel te ontsnappen zullen vrouwen haar eigen theologie moeten ontwerpen en dat zal – zolang mannen zichzelf beschouwen als maat van godgeleerdheid en vrouwen niet aan het Woord mogen komen – er in veel gevallen op uit draaien dat zij zich bevrijden door te doen wat in mannenogen zondig is.

noten:

- 1) dit artikel is gebaseerd op 'Maak ons van zonde vrij...' door Henriette Allewijn, Grietje van Ginneken,

Saar Hoogendijk, Johanna Hooymsma, Esther van der Panne en Elsje Pot in: '...Aldaar is vrijheid – Amsterdamse opstellen voor Ernst J. Beker', uitg. Kok, Kampen, 1985.

2) H. Visser 't Hooft, 'Eva wo bist du?' in: 'Kennzeichen' 8, 1981 – eigen vertaling.

3) Jodien van Ark en Renate Rotschild 'De vrouw als subject van de heilsgeschiedenis? Een confrontatie tussen feministische theologie, de theologie van Karl Barth en marxistische kritiek' doctoraalscriptie KTHU, 1983. Rinse Reeling Brouwer, 'Barth over man en vrouw' in: 'Opstand' (1980/2), 18-24.

Joan Arnold Romero, 'The Protestant principle: A Woman's-Eye View of Barth and Tillich' in: 'Religion and Sexism' ed. Rosemary Radford Ruether, New York 1974, 319-340.

4) Mary Daly, 'Beyond God the Father', Boston 1973, 19.

5) Kirchliche Dogmatik (verder K.D.) III/4, 157.
6) K.D. III/4, 174.

7) K.D. III/4, 182.

8) K.D. III/4, 745, in eigen vertaling.

9) Judith Plaskow 'Sex, Sin and Grace – Women's Experience and the Theologies of Reinhold Niebuhr and Paul Tillich', Washington, hoofdstuk 3.